№ 42. Նոյեմբերի 1. 1873 Նոյեմբերի 1. № 42.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ.

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի գրեն այս հասցեով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվել խմբագրատան մէջ (Արծրունու տուն) և պ. Տատուրեանցի խանութում:

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ.

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ: Յայտարարութիւններ տպվումն հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսիարէն, գերմաներէն և թուրքերէն.

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տուեցէք մեզ ջուր, տուեցէք մեզ լոյս.—Ներքին տեսութիւն. Հայոց թատրոն. Նամակ Դարբանդից. Նամակ Ագուլիսից. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Գերմանիա. Ֆրանսիա. Իտալիա. Ս. Պատրիարքի հրաժարումը (Մասիսից). Նամակ Բերլինից.—Խառն լուրեր.—Առևտրական.—Յայտարարութիւններ.—Ֆելիէտօն.

ՏՈՒԵՑԷՔ ՄԵԶ ՋՈՒՐ, ՏՈՒԵՑԷՔ ՄԵԶ ԼՈՅՍ

Մի բազմամարդ քաղաքի մէջ, ինչպէս Թիֆլիսն է, մաքուր ջուր և օրինաւոր կերպով փողոցներ լուսաւորված ունենալը անհրաժեշտ մի պահանջ է: Ընթերցողը յիշում է որ այդ զարթեցրած էր և „Մշակի“ մէջ ներկայ տարվայ սկզբում: Քանի մի ամիս է, որ այդ հարցը բոլորովին քնել էր, իսկ այժմ նա կրկին ամենքին զբաղեցնում է, մանաւանդ հոկտեմբերի 23-ին քաղաքային վարչութեան մէջ ունեցած պատգամաւորների առանձնակարգ ընդհանուր ժողովից յետոյ:

Ներկայ տարվայ մայիսի 11-ին եղած ընդհանուր ժողովի նստումը վճռվեցաւ՝ թէ տեղական, թէ ռուս և թէ արտասահմանեան լրագիրների մէջ հրատարակել հրաւէր ջրի և գազի գործը ցանկացողներին մրցութեամբ վերցնելու...: Բայց ահա հինգ ամսից աւելի անցնելուց յետոյ, մենք լսում ենք, որ այնու ամենայնիւ այդ տեսակ հրատարակութեան անօրէնութիւնը արած չէ:

Մենք համոզված էինք, որ հարիւր պատգամաւորների թւումը մինը գոնէ կը գտնվէր, որ առաջարկէր վարչութեանը հետևեալ պարզ և օրինական հարցմունքը՝ ինչի հինգ ամսվայ ընթացքում մայիսի 11-ին ընդհանուր ժողովից տուած վճիռը կատարած չէ եղել...Բայց այդ տեսակ պարզ և օրինական հարցմունքը ոչ մի պատգամաւոր չը կամեցաւ առաջարկել:—Զարմանալ կրկնվում է այն երևոյթը, որի վրա մենք անդադար դարձնում էինք մեր ընթերցողի ուշադրութիւնը՝ մեր պատգամաւորները օգուտ չեն քաղում իրանց յանձնած իրաւունքներից:

Բացի սորանից երևում է, որ մեր պատգամաւորները գալիս են ընդհանուր ժողովը բոլորովին անպատրաստ, ժողովից առաջ չեն հաւաքվում առանձին Փրակցիաներով, (խմբերով) միմեանց մէջ չեն խորհրդակցում: Բայց այդ էլ նրանց իրաւունքն է:

Վերջապէս վերջին առանձնակարգ ժողովից առաջ քաղաքագլուխը տպեց իր կարծիքը առանձին տետրակով և ժողովից քանի մի օր առաջ բաժանել տուեց պատգամաւորների մէջ,—բայց դարձեալ մեր պատգամաւորները ներկայացան ժողովը բոլորովին անպատրաստ: Ապացոյց կարող է այն լինել, որ ընդամենը խօսեցին երեք չորս մարդ, իսկ մնացածները լուռ մնացին:

Երբ որ պ. քաղաքագլուխը առաջարկեց հետևեալ երկու հարցերը, մինը թէ՝ հարկաւոր է թէ ոչ պահպանել ընդհանուր ժողովից 11-ին տուած վճիռը, և երկրորդը թէ՝ այդ վճիռը ոչնչացնելով, այսինքն թողնելով յայտարարութիւնները լրագիրների մէջ հրատարակելու դիտաւորութիւնը, անցնել արդեօք պ. Բուկօի առաջարկութեան,—պատգամաւորներից ոմանք սկսեցին վիճաբանել ոչ թէ բուն հարցի վրա, ոչ թէ հարցի սկիզբը պաշտպանելով կամ նրան քննադատելով, այլ միայն հարցի ձևի, կամ հարցի ձևակերպութեան վրա: Պատգամաւորներից ոչ մինը չը մտածեց առաջարկել հետևեալ հարցը՝ եթէ պ. քաղաքագլուխը իրան օրէնքների զօրութեամբ յանձնած իրաւունքով կամենում է ոչնչացնել մայիսի 11-ին ընդհանուր ժողովից արած վճիռը, ուրեմն աւելորդ է պատգամաւորներին քուէարկել տալ՝ պահպանել թէ չը պահպանել ընդհանուր ժողովի մայիսի 11-ի վճիռը,—իսկ եթէ ինքն իրաւունք է տալիս պատգամաւորներին քուէարկել, այն ժամանակ այդ երկրորդ քուէարկութիւնը նմանապէս աւելորդ է, որովհետև մայիսի 11-ին արած քուէարկութիւնը բոլորովին օրինաւոր էր, և կարական կերպով վճռեց յայտարարութիւններ տպել զանազան լրագիրներում: Քաղաքագլուխը օրէնքով իրաւունք ունի արգելք դնել ընդհանուր ժողովի վճռի իրագործմանը, բայց այն ժամանակ վճիռը կատարելու համար նորից քուէարկել չեն տալիս, իսկ եթէ հրաւիրում են նորից քուէարկել, պատգամաւորները կարող են պատասխանել՝ որովհետև դուք ձեր իրաւունքով չէք կատարում մեր արած վճիռը, այլ հրաւիրում էք որ մենք նորից քուէարկենք մեր քուէարկութեան դէմ,—մեզ մնում է յիշեցնել, որ մենք արդէն քուէարկեցինք և առաջարկում ենք որ այժմ իրագործվի մեր արած վճիռը, ամբողջ հինգ ամիս անգործադրելի թողած:

Այնու ամենայնիւ ընդհանուր ժողովը նորից քուէարկեց և 26 ձայների բազմութեամբ 25 ձայնի դէմ վճռեց ոչնչացնել մայիսի 11-ին իր տուած վճիռը և անցնել պ. Բուկօի (որ իրան Անգլիա-Ֆրանսիական „Société Génerale Limited“ ընկերութեան ներկայացուցիչ է համարում) առաջարկութեան քննութեանը:

Մենք էլ ուրիշ անգամ կանցնենք պ. Բուկօի առաջարկութեան քննութեանը և կաշխատենք համեմատել նրա տեխնիկական կողմի լաւ կամ վատ պայմանները մնացած առաջարկութիւնների նոյն պայմանների հետ, իսկ այժմ շարունակում ենք մեր խօսքը քաղաքային վարչութեան ընդհանուր ժողովի հոկտեմբերի 23-ի և հետևեալ օրվայ նստերի վրա մի անցաւոր հայեացք գցելով:

Հետևեալ օրը, այն է հոկտեմբերի 24-ին, ինչպէս և վճռվեցաւ քուէարկութեամբ նախընթաց օրվայ նստի վերջումը, ժողովը անցաւ պ. Բուկօի առաջարկութեան քննութեանը:

Այստեղ դարձեալ ներկայացաւ դժուար լուծելու մի հարց, բայց պատգամաւորների վիճաբանութենից երևեցաւ, որ նրանք գլխաւոր հարցը թողած, անցնում են նրա մանրամասների քննութեանը:

Արդէն 1866 թուից Գլխաւոր կառավարութիւնը 20 տարով պայմանագիր էր կապել գեներալ Դօրղանեանցի հետ, որ այդ վերջինը պարտաւորվում է քսան տարով ջուր տալ Թիֆլիսի արքունի շինութիւններին և հասարակական մի քանի հիմնարկութիւններին:

Արդէն 7 տարի անցել է 1866-ից, մնում է ուրեմն 13 տարի: Քաղաքային վարչութիւնը վճռելով որ Դօրղանեանցի հետ կապված պայմանը իրան չէ վերաբերում, անցել է Բուկօի առաջարկութեանը, քննելով նրա յօդվածները մի առ մի:

Ներկայացրէք ձեզ որ մի կօնցէսիօնէր (Բուկօի „Société Générale“ լինէր նա, թէ ուրիշը) յանձն է առնում ջրի գործը Թիֆլիսում, տալիս է 100,000 րուբլ գրաւականը, իսկ քաղաքից գուցէ չէ պահանջում էլ դրամական գարանտիա (ապահովութիւն),—և յանկարծ իմանում է որ արդէն 20 տարով կօնցէսիան տուած է ուրիշին, այնպէս որ 13 տարի շարունակ արքունի և գլխաւոր հասարակական շինութիւնները քաղաքում բռնված են օրինակ Դօրղանեանցից,—նոր կօնցէսիօնէրը, որ գուցէ առանց գարանտիա է վերցնում ջրանցքի գործը և որ իրաւունք ունի պահանջել գոնէ այն գարանտիա քաղաքի կողմից, որ հասարակական և արքունի շինութիւնները քաղաքի մէջ պարտաւորված լինէին իրանից ջուր վերցնելու,—կամ պիտի պահանջէ որ քաղաքը գնէ Դօրղանեանցից մնացած 13 տարվայ իրաւունքը, վարձատրելով նրան, կամ ինքն կօնցէսիօնէրը ստիպված կը լինի աւելորդ ծախս անել և գնել Դօրղանեանցից նրա 13 տարվայ կօնցէսիայի իրաւունքը.....

Մեր ընթերցողները շատ լաւ յիշում են, որ մենք ջրի վերաբերութեամբ ըստ սկզբին ընդդէմ էինք կօնցէսիային, այլ ասում էինք որ վերջին ժամանակներս ճանաչված է, որ

ՖԵԼԻԷՏՕՆ

Թիֆլիսցու ողջոյնը:—Մեր լրագրութիւնը:—Լաւ է խօսել անծանօթ բաների վրա, քան թէ բոլորովին լռել:—Գողերը ինչպէս են անում:—Մեր կտակակատարները:—Նոր արվեստ:—Կտակակատարները հետևում են լրագրութեան օրինակին:—Պ. Գ. Քալանթարեանցը:—Մի նոր գիւտ:—Տաճկաստանցի պ. Թումայեանցը և «Մեղու Հայաստանի» լրագիրը:—Էջմիածնի նոր կառուցած ճեմարանը:—Կարծում են որ կը մոռանանք:—«Մեղու Հայաստանի» լրագրի պրօգրամը:—Ներքին և Ազգային:—Կ. Պօլսի հայ լրագրութիւնը:

Երբ որ երկու թիֆլիսցիք միմեանց պատահում են, առաջին հարցը լինում է՝ ինչպէս էք: Ի հարկէ միւսն էլ պատասխանում է՝ փառք Աստծու, լաւ ենք...Դուք ինչպէս էք....: Երկրորդ խօսքը լինում է՝ ինչ նոր բան,—և պատասխանը անպատճառ լինում է՝ ոչինչ:

Թիֆլիսցու օրինակին հետևելով, և Թիֆլիսեան լրագրութիւնն էլ մինչև այժմ նոյն սովորութիւնն ունէր....երբ Թիֆլիսում հրատարակվող մի որ և է լրագրի նոր համարն ես ստանում, թերթը շտապով բաց ես անում, ու սկսում ես հետաքրքրութեամբ կարդալ,—մի քառորդ ժամից յետոյ մօտդ կանգնած բարեկամդ հարցնում է՝ ինչ նոր բան....ոչինչ, ստիպված ես դու միատեսակ պատասխանել:

***

Բայց վերջին ժամանակներս մեր լրագրութիւնը հասկացաւ իր այդ պակասութիւնը (որ նա երբէք ոչինչ նոր բան չէր ներկայացնում ընթերցողին), և որովհետև իրան ծանօթ երևոյթների թւում ոչինչ նոր բան չէր գտնում,—նրան ծանօթ երևոյթների շրջանը անչափ նեղ լինելով,—այդ պատճառով սկսեց խօսել իրան անծանօթ բաների վրա:

Այսպէս, օրինակ մի ռուս լրագիր (որի խմբագրութենից ոչ մինը չը գիտէ հայերէն) սկսեց յօդվածներ տպել հայ ուսումնարանների վրա, իսկ մի հայոց լրագիր (որի խմբագրութեան մէջ ոչ մինը Եւրոպա երազումն էլ չէ տեսել, և ոչ մի եւրոպական լեզու չը գիտէ) սկսեց քննադատել Գերմանիա:

***

Ընթերցող, երևի լսած կը լինիք այն տեսակ խորամանկ գողերի մասին, որք մի բան գողանալուց յետոյ, իրանք սկսում են կանչել՝ կարաուլ, գողութիւն, բռնեցէք...

Նոյն բանը նորերումս արել է և «Մեղու Հայաստանի» աղնիւ լրագիրը՝ բաւական բամբասելուց և Գերմանիայի երեսին կեղտ գցելուց յետոյ, յանկարծ շուռ է գալիս և սկսում է կանչել՝ խեղճ Գերմանիա, քո անունը կոտրեցին, և ով կոտրեց՝ իրանք գերմանական ուսանողները և դոկտորները....: Ճշմարիտ, այդ տեսակ վարմունքը շատ և շատ նման է այն բանին, ինչպէս գողը գողանալուց յետոյ, ինքն է բղավում՝ օգնեցէք, կողոպտեցին, սպանեցին....

***

Բայց դժբաղդաբար պէտք է խոստովանենք, որ այդ կերպով վարվելը յատուկ չէ միայն մեր լրագրութեանը՝ այս ձևով վարվում են և բարեգործական նպատակով (մանաւանդ ուսումնարաններին) նուիրված գումարների կտակակատարները....: Հիմի մօդա է ընկել կտակները քանդելու, մինչև անգամ ես լսում եմ որ շուտով ունենալու ենք սպեցիալիստներ, որք առանձին և մասնաւոր պարապմունք ընտրելու են իրանց համար՝ կտակները քանդելու, ստանալով յայտնի մի շահ իրանց աշխատանքի համար: Շուտով տեսնելու ենք մեր տեղական լրագրութեան մէջ հետևեալ ձևի յայտարարութիւնները՝ «պ. Կիրակոսեանը յանձն է առնում ամենաօրինաւոր կտակները, որք մի յայտնի գումար նուիրում են ազգային ուսումնարաններին, ամբողջապէս քանդել տալ յօգուտ կտակ տուողի ազգականների, ամենաչափաւոր վարձատրութեամբ: Պայմանների մասին տեղեկանալ այս ինչ փողոցում, այն ինչ տանը»:

Երբ որ ազգականներին աջողվում է քանդել կտակը,—նրանք ի հարկէ լռում են: Իսկ եթէ չէ աջողվում, այն ժամանակ հետևում են քանի մի լրագիրների գործունէութեան եղանակին, և որ չը կարծեն թէ նրանք անազնիւ դիտաւորութիւններ ունէին, ինքեանք ամենից բարձր խօսում են այն բանի վրա, թէ որքան անազնիւ է խլել ազգային ուսումնարանների սեփականութենից նրանց գումարները....

***

Թող չը կարծեն որ հայի այդ պակասութիւնները ցոյց տալով, ես կամենում եմ բոլոր հայ ազգը մեղադրել, զրկել նրան բոլոր արժանաւորութիւններից, ինչպէս որ այդ արել է նորերումս պ. Գ. Քալանթարեանցը ռուս „Тифлисскій Вѣстн.“ լրագրում՝ նա մեզ ոչինչ արժանաւորութիւն չէ ճանաչում, բացի լաւ ուտելու յատկութենից, և կերակուրների նոր տեսակներ հնարելու ընդունակութենից: «Հայերը, ասում է պ. Քալանթարեանը, այսքան դարերի ընթացքում, ոչինչ չը հնարեցին, ոչինչ չարդիւնաբերեցին»: Բաւական է, պարոն Քալանթարեան, որ հայերը ձեզ արդիւնաբերեցին, իսկ դուք հնարեցիք Ֆելիէ-

ամենից յարմար է եթէ ինքն քաղաքը (օրինակ փոխառութիւն անելով) վերցնի ջըրանցքի գործը։ Բայց եթէ այդ չենք կամենում անել, իսկ դիտաւորութիւն ունենք կոնցեսիա տալ,—այն ժամանակ, մասնաւոր, տնտային կերպով այդ չեն անում, այլ հրապարակական կերպով,—այսինքն լրագիրների միջոցով հրատարակելով կոնցեսիայի պայմանները և հրաւիրելով մասնակցել մրցմանը։

Ուրիշ անգամ կը համեմատենք Գ. Բուկոփ և մնացած առաջարկողների պայմանները, թէ ջրանցքի, թէ գազի լուսաւորութեան վերաբերութեամբ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Հինգշաբթի հոկտեմբերի 25-ին հայ դերասանական խումբը ներկայացրեց Տփխիսի Ամառային թատրոնում „Շուշանիկ" ողբերգութիւնը՝ առաջին գործողութիւնը հայերէն, իսկ մնացած երկուսը վրացերէն լեզվով։

Մենք շատ համակրում ենք Հայ-վրացերէն լեզուներով տուած ներկայացման նպատակին, բայց միևնոյն ժամանակը չենք կարող չը զարմանալ պիեսայի այն ընտրութեանը, որը արել էր Հայ դերասանական խումբը։ Մի՞թէ նա „Շուշանիկի" առաջին գործողութիւնը հայերէն և մնացած երկուսը վրացերէն տալու փոխանակ, չէր կարող ընտրել երկու պիեսա, որոնցից մէկը վրացերէն լինէր, իսկ միւսը հայերէն, կամ „Շուշանիկը" ամբողջապէս վրացերէն լեզուով տալ և մէկ փոդևիլ հայերէն։

Մի՞թէ Հայ-դերասանական խումբը պիեսայի վրացերէն մասի դերերը փոխանակ այն պարոններին տալու, որոնք վրացերէն հայի անուանն անգամ չը գիտեն, չէր կարող գտնել մէկ քանի վրացի երիտասարդ, որոնք յանձն առնէին այդ դերերի կատարելը։ Մի՞թէ հայ-դերասանները չէին կարող փոքր լաւ սովորել իւրեանց դերերը, որ բեմի վրայ չը կըկըզնէին և ամեն վայրկեան սուֆլէօրին չը նայէին։

Ես իմ կողմից խոստովանում եմ, ոչինչ նպատակ Հայ-դերասանական խմբից չեմ տեսնում այդ ներկայացման մէջ, բացի նորանից, որ „Հայ-վրացերէն ներկայացումն" վերնագրով ինչքան կարելի է աւելի ժողովուրդ գրաւել թատրոնը, բայց թէ ինչպէս կերթայ ներկայացումն, այդ նրանց համար միթէ միևնոյն է։

Մի՞թէ ճշմարիտ կարելի է այդ տեսակ երևոյթներից յետոյ մեղադրել ժողովուրդը, որ նա շատ սառն է դէպի ազգային գործերը։ Ոչ, պարոններ, հայ ժողովուրդը սառը չէ կպչում ազգային գործերին և նոցա թւում թատրոնին, բայց դուք պէտք է գիտենաք, որ մարդս ամէն օր միևնոյն կերակուրը ուտելով, թէև նա շատ լաւը լինէր, զզվում է՝ դուք պէտք է գիտենաք, որ հայ ժողովուրդը միշտ միայն ձեզ (Չմշկեանին և Ամերիկեանին) միևնոյն դերերի և միևնոյն պիեսաների մէջ տեսնելով, անշուշտ իրաւունք ունի պահանջել նոր մի երևոյթ բեմի վրա։ Ահա տասը տարի է, որ պ. պ. Չմշկեանը և Ամերիկեանը իւրեանց վերայ են արել թատրոնի կառավարութիւնը, բայց այս տասը տարուայ մէջ բարելաւացաւ արդեօք թատրոնի դրութիւնը։ Այ հարցին թող պատասխանեն նոքա, որոնք վերջին անգամները տեսան կրկին նոյն „Արշակ" և նոյն „Շուշանիկ" ողբերգութիւնները, որ տասը տարի սրանից առաջ տալիս էին մեր բեմի վրա, և մինչև անգամ ոչ այնքան լաւ կատարած, որքան տասը տարի սրանից առաջ....

Իսկ այն պարոնների մասին, որք հիների տեղը նոր են մտել հայոց բեմը (և որոնց անունները յիշված են աֆիշայի վրա), մենք չենք էլ կամենում խօսել, որովհետև նրանց խաղը երևում է մեզ ամեն կրիտիկայից ստոր....

Դառնալով „Շուշանիկի" հայ-վրացերէն ներկայացմանը, մենք չենք կարող չը գովել Տ. Սաթինիկին և պ. Ամերիկեանին։ Այս վերջինը, ինչպէս միշտ, այս անգամն էլ հաստատեց, որ բացի տաղանդաւոր արտիստ լինելուց, նա նմանապէս և աշխատասէր դերասան է։ Նա շատ լաւ կատարեց Ծարուկի դերը, թէպէտ փոքր երգում էր։ Գ. Ասաղեանը (պսեվդոնիմ) բացի իւր անձիդ վրացերէն արտասանութիւնից, չը գիտէր և դերի ոչ հայերէն և ոչ վրացերէն մասը։ Գ. Չմշկեանը, ինչպես և միշտ, փոքր ինչ շատ ողբերգական էր։ Ընդհասարակ ensemble այն տպաւորութիւն էր անում, որ դերերը, կարծես, բաւական սերտած չէին։

Յ. Տէր-Գրիգորեանց

ՆԱՄԱԿ ԴԷՐԲԷՆԴԻՑ

Տէլէօլօգների վարդապետութեանը նայած՝ բնութիւնը խելօք է, նա ոչինչ չէ գոյացնում առանց մի նպատակի. ամեն բան նորա մէջ նպատակաւոր է։—Ես դորա համար ու դէմ խօսք չեմ ուզում կորցնել, այսչափը միայն տեսնում եմ փորձով, որ բնութիւնը կոյր է։—Այսպէս մի կոյր բաղդ շպրտել է գիս այստեղ, և ես ոտքից գլուխ խառւած եմ տորոնի մէջ։—Ընթերցող, այս տեղւոյս (լէզգի, թուրք, հրէայ, ռուս, հայ և այլն) բնակիչները զբաղուած են տորոն ցանելով, առնելով և ծախելով. Ոչ թէ միայն առուտուրականները, այլ և ծառայողները, զինուորականները, ոչ թէ միայն դրամագլուխ ունեցողները, այլ նոյն իսկ Ղարաբաղից...եկած խոհարարներ, (փլաւ ու տոլմայ եփելու տեղ) հանդիսանում են միւս օրը իբրև տորոն ցանողներ։—Դէրբէնդցին վեր է կենում և քնում տորոնի հետ, նորա խելքը, սիրտը տորոնի մէջն է, նորա ուրախութիւնը և տրտմութիւնը տորոնիցն է կախուած. տորոնի հետ ապրում է նա, տորոնի հետ էլ կմեռնի։

Այս տարին տորոնի ամենավատն է, ամենքն վնաս են կրում և շատերը 10—20 տարուայ համար ընկել են։—Տորոնը տանում են տօնավաճառ (Նիժնի) կամ Մօսկվա ծախելու մի քանի հարուստ ռուսերի վերայ։ Սոցա մէջ գլխաւորապէս Մալիուտինն է, որ տորոնի վերա իշխում է և ամեն տարի այստեղ գինը (մազանդան) բաց է անում։ Այս տարի մի քանի Թիֆլիզցիք ուզեցել են 7 մանէթով գինը բաց անեն, բայց—իրենց բաղդն է եղել—տեղացիք այդ գնով չեն տուել։—Ամենքն սպասում էին Ռուսին (այստեղ Մալիուտինին այսպէս են անուանում), որ գայ գինը բաց անէ, բայց նա չեկաւ։ Շատերը տարան տորոնը Նիժնի առանց մազանդայի և ստիպուած էին, 55, 60 կ. ծախելու, այն ինչ այստեղ 7 մանէթով չէին ուզում տալ։ Շատերը դեռ սպասում են Ռուսի գալստեանը, որ իրենց այդ նեղութիւնից փրկէ, մանաւանդ հրէաները, որոնք հնուց սպասելու մէջ վարժուած են—բայց ի զուր։ Ասում են, որ տորոնի վար ընկնելու պատճառը ալիզարինը (գոյն) է, որը արտասահմանումը աժանացել է։ Բայց դորա բուն պատճառը կարելի է Մալիուտինի մէջ գտնել, որը երկրիս տարօրինակ անտնտեսական դրութիւնից օգուտ քաղելով ուզում է բոլոր տորոնի առուտուրը իւր ձեռքը ձգէ—և կանէ։ Ինչպես նա չվացնէ, տորոն ունեցողները այնպէս պէտք է պարգան։

Ով որ քիչ մի գիտութիւն ունի, ում որ քիչ մի ծանօթ են քաղաքական տնտեսութեան սկզբունքները, նա չէ տարակուսում, որ մենք մեծ քայլերով դիմում ենք երկրիս անտեսական կործանմանը։

Դէրբէնդի, Ղուբայի հողը մշակւում է մեծ մասամբ տորոնով, նոյնպէս Ղարաբաղ, Շամախի և այլն սկսել են տորոն մշակել։ Անտնտեսական կերպով հողի ոյժը գործածել, անտառները կտրատել, զանազան բերքերի մշակելը միւս կողմը դնել, սարսափելի տոկոսով փող տալ և փող առնել, ահա կարճ երկրիս գործունէութեան գումարը։ Այսպիսի մի լարուած դրութեան ժամանակը ինչպէս պէտք է երկրագործութիւնը, արուեստը, երկրի բարք ու վարքը առաջ գնայ, զարգանայ։ Փոխանակ, թէ ստիպողութիւն կայ, մէկը ընդհանուրի օգտին զոհվի, սոքա ուզում են մէկին ընդհանրութիւնը զոհել։ Ասիացւոյ դէվիզն է.—«Թող ես հարստանամ, միւսներն կարող են անդունդը կորչել»։ Թշուառները չեն հասկանում, որ ընդհանուրի աղքատութիւնը, իւրեանց սնանկանալու նախընթացն է։ Սոցա ամեն մի գործունէութեան մէջ իշխում է վանդալականութիւն։ Օրինակ եթէ սոցանէ մէկը ուզում է ճանապարհին կերակուր պատրաստել, նա այրում է ծառը արմատից։ Բարբարոս, զօրանով զրկում ես դու բնութիւնը իւր գեղեցիկ և օգտաւէտ զարդից, անոյշ աղբիւրները ցամաքում են, երկրի խոնաւութիւնը սպառում է, պտղաբերութիւնը նուազվում է, այդ քո մէկ հարուածովը ամեն լաւը վատի դարձրիր։ Բայց ո՞ւմ ես ասում, նրան հարկաւոր էր կրակ և նա հասաւ իւր նպատակին—միւսն նրան ինչ փոյթ։

Այս պառաւած սերունդը դեռ համարձակւում է երիտասարդութեան վերա բերանը բաց անել.—«մենք աշխատում ենք ձեզ համար ապագայումը մի կտոր հաց յետ ձգել։

Դառնալով մասնաւորապէս այստեղի հայ հասարակութեանը, պէտք է խոստովանած, որ սա դեռ տգիտութեան խաւարի մէջ աստանդում է. ոչ տղայոց և ոչ աղջկանց դպրոց ունի։ Ցաւալին է, որ այդ տեսակ չաղլութիւնների հարկաւորութիւնը դեռ այս տեղ չէ զգացւում։ Հայերը ընդհանրապէս գիտութիւնից և մասնաւորապէս առուտուրական գիտութիւնից զուրկ լինելով, ձգտում են դէպի վաճառականութիւնը, շուտ և հեշտ հարստանալու համար։ Նոյն իսկ ընկերական ոգին, որով միայն կարելի էր մեծ և տեղական բան առաջ բերել, ծանօթ չէ դոցա։ Հայերը թողնում են իւրեանց թանգագին հայրենիքը, մնաս բարեաւ են ասում սուրբ նահապետական սովորութիւններին, միւս կողմն են դնում արօրը և ուրիշ դորա նման ազնիւ պարապմունքները՝ բախտախնդիր թափառում են օտարութեան մէջ։ Սոցանից կազմւում է Եւրոպայի, Ասիայի, և Ռուսաստանի մէջ տեղը մի քսակ, որտեղ փողը մտնում է՝ կրկին դուրս գալու համար—իսկ քսակին ոչինչ չէ մընում։

Այս կեղծ կօսմօպօլիտութեան կարապետները, զրկւում են հայրենիքից, պատւից, միաժամայն այն ամեն բարիքներից, որով մարդս զանազանւում է ստոր անասուններից,—դիւրին և շուտ փող աշխատելու համար՝ այդ ևս չեն ունենալու։

Մի ժողովրդի մտաւոր և հոգևոր յառաջադիմութեան համար հարկաւոր է մի աստիճանի նիւթական ապահովութիւն։ Վաճառականութիւնը իբրև մի միջոց այդ նպատակին հասնելու՝ ընդունելի է։ Ես աւելացնում եմ, գուցէ շատերին պարադոքս երևայ.—լոկ վաճառականութիւնը և այս տեսակ գործածուած վաճառականութիւնը է և կլինի պատճառ ազգի կորուստեանը։

Հոկտ. 15-ին Դ Ս.

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Նախընթաց նամակումս խոստացել եմ Ձեզ գրել այստեղի քննութիւնների մասին, բայց ափսոսում եմ որ լիովին չեմ կարող կատարել այդ խոստմունքս, որովհետև բոլոր քննութիւններին, այլ և այլ հանգամանքների պատճառով, չկարողացայ ներկայ գտնուել, բացի երեքից՝ աշխարհագրութիւնից, հայոց պատմութիւնից և ֆրանսերէն լեզուից, որոնց վրա կանեմ քանի մի նկատողութիւններ։ Առաջի երկուսը, այսինքն՝ աշխարհագրութիւնն ու հայոց պատմութիւնը,—աշակերտները պատմում էին բոլորովին մեքենայաբար, այնպէս որ այդ առարկաների հետ անծանօթ մարդը հազիւ կը հասկանար թէ ինչ է պատմում աշակերտը. նա չէ պատմում իւր սովորական եղանակով, գիտակցաբար և հասկանալով, այլ այնքան անգամ անգիր սերտել է դասագրքի վրա տուած դասը, որ բոլորովին բերան է արել և խօսքերը—եթէ կարելի է էսպէս ասել—ջրի պէս հոսում են նրա բերանից։ Միով բանիւ նա այդ ժամանակ նմանում է այն տիրացուներին, որոնք սովոր են առհասարակ մեր եկեղեցիներում «փոխ» ասելու...։

Բայց թողնենք քննութիւնները. թողնենք և

տօններ գրելու նոր ձևը, որտեղ սկսում էք Թիէրից և Մակ-Մահօնից և վերջացնում էք հարիսայով...այդ էլ բաւական է....

⁂

Բացի սորանից նորերումս մի հայ արաւ ուրիշ երևելի մի գիւտ էլ՝—մի տաճկաստանցի պարոն, այն է պ. Ս. Թումայեանցը, միջոց է գտել երեք մարդ բաժանել վեց մասի վրա։ Ահա ինչպէս՝ մինչև այժմ Գերմանիայում ուսում աւարտած հայ երիտասարդներից վերադարձել են իրանց հայրենիքը միայն երեք մարդ,—իսկ պ. Թումայեանցը նկարագրելով նրանց «Մեղու Հայաստանի» լրագրի մի յօդվածում, բաժանում է արտասահմանից վերադարձած դիպլօմաւոր երիտասարդութիւնը վեց գլխաւոր կարգերի վրա, և նկարագրում է իւրաքանչիւր կարգին պատկանող երիտասարդի յատկութիւնը առանձնապէս...։ Որքան ծիծաղելի է լինում երբ այդ բանը ծանր կերպով կարդալուց յետոյ, մարդը յիշում է որ պ. Թումայեանցից փառաւոր կերպով նկարագրած իւրաքանչիւր երիտասարդը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մարդու մի կէսը...այնպէս որ մարդու կէսը, օրինակ, եսական է, անգործ է, իր ազգի վրա չէ հոգում, իսկ միւս կէսը թէև ազգի համար աշխատում է, բայց պ. Թումայեանցը նրան մարգարէանում է, որ նրա բոլոր ջանքը ապարդիւն կը մնայ...,

⁂

Մենք գիտէինք որ երեք միաւորները կարելի է բաժանել վեց մասի վրա,—բայց որ երեք մարդ կարելի լինէր բաժանել վեց մասի վրա,—այդ նոր թւաբանութիւնը չը գիտէինք...Մենք լսում ենք, որ Էջմիածնի նոր ճեմարանի պատերը արդէն պատրաստ են՝ մնում է հիմայ վարժապետներ գտնելու։ Խորհուրդը կը տայինք պ. Ս. Թումայեանցին առաջարկել իրան այդ հայոց Ակադեմիայի մէջ, որպէս թւաբանութեան ուսուցիչ, մանաւանդ, ինչպէս լուրերը հասնում են մեզ, յիշեալ բարձր Ակադեմիայի մէջ պիտի լինի և պատրաստական դասատունը փոքր երեխաների համար, ուրեմն մեր հայոց բարձր ճեմարանում այբբենից պիտի սկսեն.....

⁂

Որովհետև խօսքս «Մեղուի» վրա է, չեմ կարող լռութեամբ անցնել այն նշանաւոր երևոյթը, որ պատուելի լրագիրը, կարծելով որ հայ-հասարակութիւնը կը մոռանայ նրա գոյութեան մասին մինչև նոյեմբեր կամ դեկտեմբեր ամիսը, շտապեց արդէն սեպտեմբերին յայտնել, որ նա 1874 թւին էլ կը շարունակէ հրատարակվել։ Ես գոնէ իմ կողմից խօստովանում եմ, որ եթէ «Մեղուն» չը հրատարակէր այժմ իր պրօգրամը, ես բոլորովին մոռացած կը լինէի ուշադրութեան արժանի մի հանգամանք նրա ուղղութեան վերաբերութեամբ։ Կարդացէք խնդրեմ այդ երևելի լրագրի պրօգրամայի Բ. և Գ. յօդվածները։

Բ. Ազգային մասը կը բովանդակէ իր մէջ ազգային գործերի վրա ընդհանուր տեսութիւններ, նամակներ և լուրեր։

Գ. Ներքին մասը կունենայ Ռուսաստանի, մանաւանդ կովկասի ներքին, հասարակական և տնտեսական կեանքին վերաբերեալ յօդուածներ, նամակներ և լուրեր։

Ընթերցող, հասկանո՞ւմ էք ինչ զանազանութիւն կայ ներքին և ազգային բաժինների մէջ....

Զանազանութիւնը այն է, որ ներքինը ներքին է, իսկ ազգայինը ազգային է, կամ պարզելով մեր միտքը՝ ներքինը ազգային չէ, իսկ ազգայինը ներքին չէ....

Օրինակ, դուք շատ անգամ կարդալով «Մեղու Հայաստանի» լրագիրը, պատահած կը լինէք մի և նոյն համարում երկու նամակ մի և նոյն քաղաքից,—որոնցից մինը տպվում է ազգայինի մէջ, իսկ միւսը ներքին բաժնի մէջ...։ Ինչու է այդպէս։—Որովհետև մինը խօսում է այս կամ այն աբեղայի, եպիսկոպոսի հրաշագործութիւնների վրա, կամ ծխական ուսումնարանի հարցաքննութիւնների վրա՝ այդ ազգային է,—իսկ միւս նամակը նոյն տեղից, խօսում է օրինակ այն բանի վրա, թէ այս տարվայ երկրի անբերրութեան, կամ այլ պատճառով, յիշեալ հայաբնակ քաղաքի մէջ առաջին պիտոյքի, հացի թանգութիւն է, կամ հարկաւոր մթերքի պակասութիւն է, սաստիկ աղքատութիւն է,—այդ ազգային երևոյթ չէ։ Ուրեմն երբ հայը աղօթում է, ուսում է առնում, ուսումնարան է կառավարում,—այդ ազգային է, իսկ երբ հայը քաղցած է,—այդ ազգային չէ...։

⁂

Բացի սորանից նոյն երևոյթը, նայելով թէ որտեղ է պատահում նա, լինում է կամ ազգային, կամ ներքին...։ Օրինակ երբ մի հայ ծխական ուսումնարանի փողերը, կամ եկեղեցու փողերից է գողանում,—այդ ազգային է, իսկ եթէ մի հայ քաղաքի փողերից օրինաւոր գումար իր ջիբին է նուիրում,—այդ ներքին է...։

Վերջապէս ցոյց տանք մի շօշափելի օրինակ՝ եթէ մի էշ զռում լինի մի որևէ վանքապատկան այգիում,—այդ ազգային է, իսկ եթէ նոյն խելացի կենդանին ձայն հանելիս լինի յիշեալ այգու պարիսպներից փոքր ինչ դուրսը,—այդ անշուշտ ներքին է... և այլն։

⁂

Ասացի կենդանի խօսքը և ակամայ յիշեցի Կ. Պօլսի հայ-լրագրութիւնը, որովհետև այդ վերջին ժամանակները Կ. Պօլսի հայ լրագրութիւնը մեծ վէճ ունէր կենդանի խօսքի համար. այնպէս որ այդ խօսքի պատճառով կարծեմ «Մասիս» «Փունջ» և «Օրագիր» ազգային թերթերը, չը բաւականանալով միմեանց մէջ գրաւոր պօլէմիկայով, միմեանց դատի կանչեցին...։

Բայց ափսոս որ ֆէլիէտօնս այնքան երկարացաւ, որ այս անգամ տեղ էլ չունիմ այդ ազգային երևոյթի վրա խօսելու համար։

Ասիացի

ուսումնարանը իր դեռահաս վարժապետներով, որոնցից շատերը ոչ թէ միայն նոր, ժ ա մ ա ն ա կ ա կ ի ց մ ա ն կ ա վ ա ր ժ ո ւ թ ե ա ն չեն տեղեակ, այլ մինչև անգամ վարժապետական կոչման ևս արժանի չեն և կարօտ են դեռ ևս շատ տարիներ աշակերտութիւն անելու.—այո, բայց այդ բանը չէ գրաւում ագուլեցու ուշադրութիւնը. նա պահում է այդպիսիներին միայն նորա համար որ է ժ ա ն են և օտար տեղացի, բայց չէ մտածում որ լաւագոյն է երկուսը, երբը պահել և լաւը, քան թէ շատ և չնչինները. նա չէ գնահատում իւր սեփհականը, այլ միշտ վեր է դասում օտարին...

Այստեղ միտք չունեմ խօսելու նոյնպէս մեր վարժապետների դասատուութեան եղանակի կամ նոցա արարմունքի վրա, կամ թէ ինչպէս քննութեան ժամանակ մէկը դրդուած չարամիտ անձինքներից աշխատում է ռամիկ ժողովրդեան առաջև չփոթել աշակերտին. ցոյց տալով նրան որ ինքը աւելի գիտէ և միւսը ոչինչ չի սովորեցրել և այլն և այլն,—սա ընդհանուր է. ինձ աւելի հետաքրքրում է ժողովուրդը և մանաւանդ հոգաբարձուք, որոնց հովանաւորութեան տակ են ուսումնարանները, որոնց ձեռքին է դոցա կեանքը ու մահը, դոցա ղեկը:

Զարմանալի է թէ ինչու ագուլեցիք չեն կամենում հետևել իրանց հայրենակիցների օրինակին. ինչու ամեն մի նորընտիր հոգաբարձութիւն իր խելքին զօր տալով, մտցնում է ուսումնարանի մէջ ինչ ուղղութիւն նորա կամքն է հրամայում, ինչ նորանոր ձևեր, անձոռնի գաղափարներ նորա երևակայութիւնն է ծնում...: Արդարև ինչ կը նըշանակէ մի որ և է ծխական ուսումնարանում ե ր կ ր ո ր դ ա կ ա ն տեղ տալ մ ա յ ր ե ն ի լ ե զ ո ւ ի ն, ստիպելով աշակերտին սովորել առարկաները (թուաբանութիւն և բնական պատմութիւն) իրան բոլորովին անծանօթ լեզուով:

Դուք, պ. պ. Հոգաբարձուներ, չարաչար մեղանչում էք ձեր անտեղի արարմունքով մանկավարժութեան դէմ. սխալ և ամենևին սխալ է այն միտքը որ արմատացած է ձեր գլխում, թէ այդպիսով կը սովորցնել տաք ձեր որդոց խօսել այդ լեզուով. որովհետև այդ նոյնչափ անկարելի է, որչափ, օրինակի համար, լ ա տ ի ն ե ր է ն լեզուով խօսելը, պատճառ՝ չկայ ամբոխի մէջ գործադրութիւն, պ ր ա կ տ ի կ ա: Ուրեմն ի զուր են ձեր աշխատանքը. միմիայն աչքի խաբէ դա, որ մոլորեցնում է ձեզ և եթէ մօտիկ գնաք և նայէք զննողական աչքով, կը տեսնէք որ սխալ է այն, ինչ որ երևում էր ձեզ ուղիղ, ճշմարիտ: Ֆրանսերէն լեզուի քննութեան ժամանակ դուք կը տեսնէք ձեր որդոց թէ ինչպէս Margot-ի դասագրքի երկրորդ մասից ճ ւ վ լ ա լ ո վ թարգմանում էին ֆրանսերէնից ռուսերէն այնպիսի սարքած, չինած նախադասութիւններով և բարձր ոճերով որ կարծես՝ համալսարանում կամ ճեմարանում աւարտած լինէին ուսման ընթացքը. իսկ դուք բերաններդ բաց արած կը հիանայիք, կը զարմանայիք և մի և նոյն ժամանակը կը խընդայիք որ ձեր որդիքը գիտեն ազատ թարգմանել ռ ո ւ ս ե ր է ն. բայց արի տես որ երկու նախադասութիւնն իրար հետ կապել անգամ չգիտեն լ օ գ ի կ ա բ ա ր և այդ բոլորը նոքա ասում են ուսուցչից սովրելով, անթիւ անգամ անգիր անելով—թ ո ւ թ ա կ օ ր է ն:

Ումն էք խաբում,—չէ՞ որ դուք ձեզ:

Երկուսի ետևից էլ ընկնելով, աշխատելով «երկու ձմերուկ մի ձեռքով բռնելու» երկուսն էլ միասին կը կորցնէք, ինչպէս և արել էք: Դուք կարծելով թէ ձեր որդիքը գ ի տ ե ն իրանց մայրենի լեզուն (այսպէս է դատում ագուլեցին) աւելորդ էք համարել, օրինակի համար ֆրանսերէնը հայերէն լեզուով, գ ա լ լ ի ց ի զ մ ն ե ր ը հայկական ոճերով թարգմանել տալու, և բաւականացել էք միայն թութակօրէն թարգմանութեամբ, մտածելով՝ որ «գոնէ կը հեշտացնի ռուս լեզուն սովրելը»—տղայական դատողութիւն *):

Հոգաբարձուների ուշադրութիւնը հրաւիրելով «Մշակի» 36 և 38 № №-ում տպած «Դաստիարակութեան մենավաճառութիւն» և «Հայ օրիորդաց ուսումնարանների մասին» վերնագրով յօդուածների վրա, կնքում եմ նամակս՝ բաւականալով առ այժմ այս մի քանի նկատողութիւններով:

Հարկ եմ համարում յայտնել իմ շնորհակալութիւնը պ. Ն. Սիմէօնեանցին (որ այստեղ աշխարհագրութեան ուսուցիչ է),—որ խնդրում էր հրապարակաւ ուղղել մեր ուսումնարանների վրա գրած նամակիս միջի անճշտութիւնը նորա առարկայի վերաբերութեամբ, որ նա ոչ թէ Դ. Սիմէօնովի „Уроки географіи„-ից պ. Բարխուդարեանցի թարգմանած տետրակներով, այլ սեփական աշխատութիւններով է աւանդում աշխարհագրութիւնը, և թէ Հ. փափազեանի գրքոյկը դեռ ևս գործադրութիւն չէ գտել ուսումնարանում:

Հոկտեմբ. 2. Ս. Ց. Սաֆրազեանց

*) Ապացոյց ասածիս բերեմ հէնց այն իրողութիւնը, որին ականատես էի քննութեան ժամանակ: Վերոյիշեալ зубрякъ-ներից մէկին առաջարկուեցաւ թարգմանել ֆրանսերէնից հայերէն: Բայց ո՜հ սարսափելի խառնակութիւն: Այդ թարգմանութեան մէջ շարժվում էին իրար խառնից անկապ բառեր երբեմն հայերէն, երբեմն թուրքերէն, երբեմն ռուսերէն, երբեմն էլ ռուսերէն, և վերջապէս... ը... ըմ... Ցետոյ, յետոյ—ոչինչ: Եւ ահա այսպիսի գիտութեամբ մայրենի լեզուի մխիթարվում են մերոնք: Կեցցէն ուրեմն մեր հոգաբարձուները, քանի որ պատրաստում են ազգի համար

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մեղու Հայաստանի» լրագրի 41-որդ համարում դարձեալ գտնում ենք մի յօդված «Մշակի» դէմ: Լրագիրը կրկին շարունակում է մի և նոյն մեղադրանքները մեզ դէմ: Այս բանին մենք կարող ենք միայն պատասխանել՝ որ ո չ մ ի գ ե ր մ ա ն ա կ ա ն դ օ կ տ օ ր մեղանում երբէք չէ ծեծել ուսուցչին, ո չ մ ի գ ե ր մ ա ն ա կ ա ն դ օ կ տ օ ր ուսումնարանի փողերը չէ կերել, ո չ մ ի գ ե ր մ ա ն ա կ ա ն դ օ կ տ օ ր ուսումնարանը չէ քանդել: Մենք կարող ենք մինչև անգամ ե ր դ ո ւ մ տ ա լ որ այդ ձեր ասածը սուտ է: Դուք էլ երդում տուեցէք որ ի ն չ ո ր դ ո ւ ք ա ս ո ւ մ է ք, ճ շ մ ա ր ի տ է:

***

«Մշակ» և «Դրօշա» լրագիրները ուղարկեցին Փ ա ր ի զ մի հեռագիր, և ստացան ի պատասխան իրանց արած հարցմունքին, „Société Générale“ ընկերութեան կառավարութեան կողմից հետևեալ հեռագիրը՝ «Մենք բոլորովին չենք մասնակցում Թիֆլիսի գազի և ջրանցքի գործի մէջ և չունինք ձեզ մօտ ոչ մի ներկայացուցիչ»:

***

Ընթերցողի ուշադրութիւնը դարձնում ենք ա ր տ ա ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ե ա ն մէջ տպված Բ է ր լ ի ն ի ց ստացած նամակի վրա: Այդ մասնաւոր նամակ է, որ մենք ստացել ենք մի գ ե ր մ ա ն ա ց ի բ ա ր ե կ ա մ ի ց, որ մասամբ թարգմանելով, մասամբ քաղուածք անելով, հարկաւոր համարեցինք պահպանել նրա տակը իր իսկական ստորագրութիւնը:

***

Հոկտեմբերի 25-ին Թիֆլիսի հայ դերասանական խումբը ներկայացրեց «Շուշանիկ» ողբերգութիւնը, հեղինակութիւն պ. Կարինեանցի:

***

Ռուսաստանում յայնի է բժշկների պակասութիւնը: „Köln. Zeit.“ լրագիրը տալիս է հետևեալ թուանշանները: Պրուսիայում ընդհանհանրապէս հաշվում է մի բժիշկ 3230 բնակիչների վրա, Աւստրիայում 4355 մարդիկների վրա մի բժիշկ, Ունգարիայում մի բժիշկ 5492 մարդիկների վրա,—իսկ Ռուսաստանում իւրաքանչիւր 14,166 մարդ ստիպված են մի բժիշկով բաւականանալ:

***

Շնորհակալութեամբ ստացանք Մ օ ս կ վ ա յ ի ց պ. Զ. Մսերեանցից հրատարակվող «Փարոս» անուանված բանասիրական ժողովածուի երկրորդ տետրակը:

***

„Моск. Вѣд.“ լրագիրը ասում է, որ Մ օ ս կ վ ա յ ի քաղաքագլուխի ընտրութեան ժամանակ միայն երկուսը՝ պ. Բօստանժօգլօ և պ. Շումախէր տուեցին իրանց համաձայնութիւնը քուէարկված լինելու: Շումախէրը ընտրվեցաւ քաղաքագլուխ 77 ձայների բազմութեամբ 74 ձայնի դէմ:

***

Այս աշնանը Թ ի ֆ լ ի ս ի ց բուրդը, բամբակը և աբրէշումը շատ քիչ է վաճառահանվում Ֆրանսիա: Հաւատացնում են, որ պատճառը այն երկիւղն է, որ ծնում է մեր առևտրական շրջաններում Ֆրանսիայի անորոշ քաղաքական դրութիւնը:

***

Նորերումս հանգուցեալ Մսեր Մսերեանց մագիստրոսի որդին, պ. Զայրմայր Մսերեանցը հրատարակեց մի յայտարարութիւն, որի մէջ խօստանում է նա տպագրել իր հօր բոլոր ձեռագիր մնացած գրականական աշխատութիւնները: Ցանկանում ենք նրան ամենայն աջողութիւն:

***

Վրաց «Դրօէբա» շաբաթաթերթի № 41-որդը հաղորդում է որ Կախեթի երեք գիւղերի՝ Կօդալիի, Ծինանդալիի և Քիսխսեվիսի ժողովուրդը վճռել են հաստատել ընկերութեամբ մի գ ի ւ ղ ա կ ա ն փ ո խ ա տ ո ւ բանկ, և վրայ „Սասօպլօ գազէտա“ գիւղական լրագրի խմբագրութեան օգնութեամբ պատրաստել են յիշեալ բանկի կանոնադրութիւնը, որ և յանձնել են հոկտեմբերի 17-ին Թիֆլիսի պ. գաւառապետին ի հաստատութիւն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Մենք ուշադրութիւն ենք դարձնում ներկայ համարում տպված Բ է ր լ ի ն ի ց ստացած նամակի վրա, որ արձագանք է այն յափշտակութեան որ այս րօպէիս տիրապետում է Գերմանիայի հասարակական կարծիքի վրա Վիլհէլմ կայսրեց Հռոմի պապին տուած պատասխանի պատճառով: Պէտք է ասած, որ յիշեալ նամակը զբաղեցնում է ոչ թէ միայն Գերմանիա, բայց և լաւ տպաւորութիւն է ունեցել Աւստրիայի, Իտալիայի և Շվէյցարիայի վրա: Վիէննայի „Neue Freie Presse“ լրագիրը ասում է օրինակ՝ „այն ժամանակից որ պապը անսխալական է դարձել, Վատիկանը կորցրել է բոլոր դիպլօմատիքական ընդունակութիւնները“: Լրագիրը վերջացնում է հետևեալ խօսքերով „Հարուածը, որ տրվեցաւ այդ նամակով սև (կղերական) կուսակցութեանը, հասնում է նրանց ոչ թէ միայն Գերմանիայում, բայց և ամեն տեղ, որտեղ կայ գերմանական կերպով մտածող և զգացող մարդիկ, այդ նամակը հպարտութեամբ և ուրախութեամբ կընդունվի“:

ՖՐԱՆՍԻԱ

Հեռագիրը հաղորդում է որ Ֆրանսիայի պահպանողական կուսակցութիւնը հրաժարվել է միապետութեան գաղափարը պաշտպանելուց, և կամենում է առաջարկել մարշալ Մակ-Մահօնին երկարացնել նրա կառավարութեան իրաւունքները:—Մարշալ Բազէնի դատը շարունակվում է: Գերմանական լրագիրներից մի քանիսը ասում են, թէ նախագուշակել կարելի է, որ մարշալին մի որ և է պատժին կը դատապարտեն: „Ֆրանսիան, աւելացնում է „Köln. Zeit.“ լրագիրը միշտ սովորութիւն է ունեցել մեղադրել այս կամ այն անձնաւորութիւնը դաւաճանութեան մէջ, չը նայելով որ մեղաւորը ոչ թէ այս կամ այն անձն է եղել, այլ Ֆրանսիայի ամբողջ հասարակական կազմակերպութիւնը“: Բազէնին մեղադրում են որ նա վերջին ֆրանս-գերմանական պատերազմի ժամանակ չէ պաշտպանել Մ ե ց քաղաքը մինչև վերջին կարողութիւնը:—Որովհետև կոմս Շամբօրը չէ համաձայնել իրան առաջարկած պայմաններին պահպանողական կուսակցութեան կողմից, լեգիտիմիստական կուսակցութիւնը բոլորովին փոխել է իր դիտաւորութիւնները:—Ֆրանսիայի Սավօյա նահանգում շարժում է եղել ընդդէմ Շամբօրի, այնպէս որ հոկտեմբերի 5-ին, ժողովուրդը կանչում էր փողոցներում՝ կորչի Ֆրանսիան, կորչի Շամբօրը: Շարժումը այնքան ընդհանուր է Սավօյիայի մէջ, որ եթէ Շամբօրը Ֆրանսիայի գահը նստէր, Սավօյան կը միանար Շվէյցարիայի հետ:

ԻՏԱԼԻԱ

Ֆրանսիական „Univers“ լրագիրը հաւատացնում է, որ նրան հաղորդում են Հռոմից իբր թէ գերմանական Կայսրի և պապի նամակը դիտմամբ սխալ կերպով թարգմանվեցան և հրատարակվեցան ազատամիտ կուսակցութեան կողմից, որպէս զի աւելի խոր տպաւորութիւն գործեն ժողովրդի վրա, գրգռելով նրան հոգևորականութեան դէմ: Հարկաւոր չենք համարում ասել, որքան կողմնապահ են մեծ մասամբ „Univers“ կղերական թերթի տեղեկութիւնները, երբ նրանք կղերական հարցին են վերաբերում:—Իտալիայի թագաւորը հրաման է ստորագրել նոյեմբերի 15-ին հաւաքել իտալական պարլամէնտը:—Պրուսիայի թագաժառանգ Կայսր իր կնոջ հետ, ճանապարհորդելով Իտալիայի մէջ, մեծ ոգևորութեամբ ընդունվեցան Միլանօ քաղաքում: Ժողովուրդը կանչում էր՝ „կեցցէ Գերմանիա, կեցցէ իտալական-գերմանական դաշնադրութիւնը“:—Իտալական „Gazzetta Uffiziale“ լրագիրը հաղորդում է որ 1873 թուի սեպտեմբեր ամսի ընթացքում ծախվեցան տէրութեան ձեռքով 1877 եկեղեցական կալվածներ, որք գնահատած էին 3,123,358 ֆրանկ գումարի, իսկ ծախվեցան 4,287,105 ֆրանկով: Ներկայ տարվայ ընթացքում ծախվեցան եկեղեցական կալվածները 35,910,134 ֆրանկի, վերջապէս 1867 թուի սեպտեմբերից մինչև ներկայ տարվայ սեպտեմբեր ամիսը ընդամենը ծախված են Իտալիայում 88,830 եկեղեցական կալվածներ, որոնց ծախվելուց ստացած գումարը անցնում է 430 միլիօն ֆրանկ:

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ՀՐԱԺԱՐՈՒՄԸ

„Խրիմեան ոչ ևս է Պատրիարք Հայոց, և այս բացարձակ ճշմարտութիւն մ'է“ կըսէ Ս. Պատրիարքն առ Դիւանն գրած նամակին մէջ:

Այս հրապարակային յայտարարութենէն յայտնի կը տեսնուի որ Ս. Պատրիարքին հրաժարականը վերջնական է և անդառնալի: Հետևաբար, ոչ իր բարեկամաց և ոչ իր հակառակորդաց պատճառ չմնար այլ ևս յուզուելու:

Եթէ, ինչպէս որ բնական է, Պատրիարքէն դժգոհ եղողները գոհ կըլլան անոր ինքնակամ հրաժարումէն, ի բաց առեալ քանի մը Զօքլեանք, որ անարգանաց բաժակը մինչև ցըյատակը քամել տալ կուզէին, անոր, ինչպէս որ անոնց բերանն եղող Օրագրոյ պժգալի հրատարակութիւններէն յայտնի կը տեսնուէր, Խրիմեանի բարեկամներն ալ պէտք չէ դժգոհին, վասն զի այս էր Խրիմեանի համար ամենէն պատուաւոր միջոցը: Ցուցնել Ազգին թէ ինքը Պատրիարքական աթոռին սիրահարը չէ, և թէ գիտէ և կրնայ ինքզինք զոհ տալ ազգին խաղաղութեանը:

Նոյն աւելի կը մեծնայ Խրիմեան ազգին և պատմութեան առջև, աւելի համակրութիւն կը գտնէ, և նոյն իսկ իրեն դժգոհներուն յարգանքը կը գրաւէ:

Խրիմեանի բարեկամներուն և անոնց հետ համայն հայ ազգին համար եթէ ողբալու արժանի բան մը կայ, այս է որ քանի մը շահամոլ, որոմնացան և խռովայոյզ անձինք՝ իրենց անօրօք կիրքն ու ատելութիւնը յագեցնելու համար կարող կըլլան յանուն ազգի և Սահմանադրութեան ազգը վրդովել, ազգին երեսփոխանութիւնն իրենց խաղալիկ ընել և պատրիարքներ տապալել:

Այս քանի մը խռովայոյզ անձինք էին որ ծերունազարդ Պօղոս Պատրիարքը վատահամբաւելով ժողովուրդն անոր դէմ գրգռեցին և վերջապէս յաջողեցան զայն գահընկէց ընել: Այս անձինքն են դարձեալ որ Խրիմեան իրենց կամաց և կրից գործիք չըլլալուն համար ամեն անխիղճ միջոց ի գործ դրին անոր դէմ. մինչև անգամ եղբայր եղբօր դէմ հանեցին, և յաջողեցան վերջապէս տապալել զԽրիմեան:

Այո, այս քանիմ անձինք են ազգային ներկայ տագնապին շարժառիթն և միքենայիչները: Վայ այն Պատրիարքին, որ այդ քանիմ անձանց հլու կամակատարը չըլլայ:

Թող գիտնան այսուհետև գալիք պատրիարքները, որ Ազգին մէջ Փափազեան Սահակ մը, Քրիստոստուր մը, Խօճասարեան Օգսէն մը կայ քանիմ եկեղեցական և աշխարհական արբանեակներով, որոց հետ պէտք է անպատճառ իրաւախոհ ըլլալ, ապա թէ ոչ՝ այս է իրենց բաժինը: Թող գիտնան որ Հայոց ազգ ասելն այդ քանի մը մարդիկն են, որք հին ամիրայից տեղը բռնած են ազգին մէջ առանց անոնց բարեմասնութիւններէն և ոչ մին ունենալու:

Ահա այս է մեր Ազգին այսօրուան ողբալի

վիճակը։ Անհամադուրժելի վիճակ, որի վրայ պէտք ամփոփէ ամեն ճշմարիտ Հայ իւր ուշադրութիւնը, և դարմանը փնտռէ խոհեմութեամբ: (Մասիս).

ՆԱՄԱԿ ԲԵՐԼԻՆԻՑ

Պապութիւնը որ վաղուց արդէն հաստատ հիմքի վերա կանգնած չէր և իւր աշխարհական զօրութեամբ յիշեցնում էր իւր միջնադարեան ժամանակների նշանակութիւնը, 1866 Թւականից սկսեց աւելի թամթանել, իտալական տէրութեան զօրանալու պատճառով։ ինչպէս ամեն մի կուսակցութիւն իւր անկման մօտենալը զգալով, մի վերջին փորձ է փորձում իւր այժը ցոյց տալ և գուցէ ինքն իրան մոլորեցնել և հաւատացնել, որ դեռ ևս զօրութիւն ունի, այնպէս և պապութիւնը իւր անկման Թոյլ բօպէումը գիմեց մի միջոցին, որ ըստ նորա կարծիքի կը կուրացնէր ժողովուրդը և գուցէ անսպասելի կերպով իրան նոր յարգանք կընծայէր՝ խօսքս անսխալութեան վերա է։ Բայց, աւաղ, պապութիւնը փոխանակ իւր յեղինակութիւնը բարձրացնելու, իրան մի սաստիկ հարուած տուեց։ Հռոմի մէջ 1870 Թւին հաւաքված նոյն իսկ կրօնական համաշխարհական ժողովի ժամանակ այս սկզբունքի դէմ բողոքեցին հայկաթոլիկները և Գերմանիայի կաթոլիկներից շատեր և ստիպվեցան անջատվել պապական աթոռից, որի հետեանք եղաւ մինչև այժմ շարունակվող երկպառակութիւնը Հասունեաններից և Հակահասունեանների մէջ մի կողմից և նոր և հին կաթոլիկների մէջ միւս կողմից։

Անսխալութիւնը ընդունող հոգևորականութիւնը, չը բաւականանալով իւր նոր դօգմայով, ամեն տեղ ուր որ զօրութիւն ունէր ուզեցաւ այս սկզբունքը տարածել և նոր հետևողներ գտնել։ Կաթոլիկ կղերի և մանաւանդ ճէզուիտների օրինակին հետևելով, նոր կաթոլիկներն էլ փորձեցին ամեն միջոցներ գործ դնել պապի նոր դօգմային ժողովուրդը ենթարկելու։ Նոքա չը վախեցան նոյն ինքն ժողովուրդի մէջ երկպառակութիւն ձգել, մի դաս միւս դասի հետ թշնամացնել, վրդովել քաղաքացիներին իրանց կառավարութեան դէմ։

Այս աղնիւ միջոցները մանաւանդ այն տէրութիւնների մէջ գործ դնել աշխատում էին պապականները, ուր որ կառավարութիւնը կղերի իրաւունքները կամեցաւ հաւասարացնել ուրիշ քաղաքացիների իրաւունքի հետ, ուր որ նոցա կործանիչ ազդեցութիւնը ուսումնարանի վերա աշխատեցին չէսոքացնել, զրկելով նոցա այն հնադարեան արտօնութիւններից, որոնք նոքա կամենում էին և այժմ վայելել։

Ամենեցունց յայտնի է ինչպիսի եռանդով վարվեցաւ Պրուսիայի լուսաւորութեան և դաւանութեանց նախարարը, դօկտոր Ֆալկ, Պօզնանի եպիսկոպոս Լէդօխօվսկու և ուրիշ եպիսկոպոսների դէմ, որոնք հրաժարվեցան ենթարկվել Պրուսիայի եկեղեցական նոր օրէնքին, որով նոցանից խլվում էր իրաւունք ինքնագլուխ, առանց կառավարութեան հաստատութեան, նշանակել քահանաներ։ Ամենեցունց յայտնի է ինչպէս վարվեցաւ Սվիցերիան ապստամբ հոգևորականների դէմ, որոնք Մերմիլլիօյի պէս ուզեցան ոչ ոքից աւելի կախումն չունենալ բացի անսխալական պապից։ Վերջապէս և այնպիսի երկիրներ, ինչպէս Բրազիլիան, հասկացան հոգևորականների ձեռքից նոցա անսահման այժը խլելու կարևորութիւնը. այդ երկրում ևս կառավարութիւնը յայտնեց որ նա իբրև ապստամբ համարելու է այն ամեն հոգևորականներին որոնք պաշտօն կընդունեն առանց կառավարութեան հաստատութեան և հալածելու է նոցա իբրև տէրութեան վնասակար քաղաքացիներին։ Այս կրօնական շարժումը այս վերջին ժամանակները մի նոր գոյն ստացաւ պապի անմիջական խառնվելուց այս գործի մէջ։ Պապը, իւր պարտաւորութիւն համարելով պաշտպան լինել իւր խեղճ և հալածած ծառաների, մի նամակ ուղղեց Գերմանիայի կայսրին, որի բովանդակութիւն կարճ այս է՝

Այն բոլոր միջոցները, ասում է պապը, որոնք նորերումս գործ դրվեցան Գերմանիաումը, նպատակ ունեն կաթօլիկութիւնը ոչնչացնել, միւս կողմից ես լսում եմ, շարունակում է նա, որ այդ բոլորը առանց Ձերդ Մեծութեան տեղեկութեան է կատարվում և այլ հետևանքի չէ կարող բերել, այլ միայն Ձերդ Մեծութեան գահը խախտելու։ Իւր խօսքը վերջացնելով պապը աւելացնում է՝ Ես պարզ և անկեղծ կերպով ճշմարտութիւնն եմ ասում, և այս պարտաւորութիւնը ունեմ ոչ միայն կաթօլիկների առաջ, որովհետև ամենայն ոք որ մկրտութիւն է ընդունել ինչ և իցէ կերպով պատկանում է պապին...

Վիլհէլմ կայսրը պատասխանելով այս նամակին հետևեալը յիշեց՝ որ ուրախ է, եթէ առիթ ունի Նորին Սրբութեան նամակի մէջ մտած մի քանի սխալներ ուղղելու, յիշելով որ առանց թագաւորի համաձայնութեան Պրուսիայի մէջ անհնարին է օրէնքների իրագործվիլը։ Բայց Պրուսիայի մէջ ահա երկու տարի է որ կաթօլիկների մի մաս մի քաղաքական կուսակցութիւն է կազմել, որի նպատակն է խանգարել Պրուսիայի մէջ երկդարեան կրօնական խաղաղութիւնը։ Դժբաղդաբար մի քանի բարձրաստիճան կաթօլիկ եկեղեցականներ ոչ միայն համակրութիւն ցոյց տուին այս շարժման, այլ և բացարձակ բողոքեցին երկրի օրէնքների դէմ։ Նորին Սրբութեան անյայտ չէ մնացել, շարունակում է նամակը, որ այս շարժումը ընդարձակվել է գրեթէ ամբողջ Եւրոպայումը և մի քանի անդրածովային երկիրներում։ «Իմ պաշտօնն է, ասում է կայսրը, պաշտպանել ներքին խաղաղութիւնը և յարգանք դէպի օրէնքը»։ «Մի կէտ էլ Ձերդ Սրբութեան նամակի մէջ, վերջացնում է կայսրը, չը հերքած կարող չեմ թողնել, այն է որ նա, որ մկրտութիւն է ընդունել պապին է պատկանում»։

«Աւետարանական հաւատը, որին ես, ինչպէս Ձերդ Սրբութեան յայտնի կը լինի, իմ հայրերի և իմ հպատակների մեծ մասի պէս պատկանում եմ, մեզ չէ ներում Աստուծու հետ մեր յարաբերութիւնների մէջ մի այլ միջնորդ ընդունել բացի մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը»։

Գուցէ՝ այս առաջին անգամն է, որ մի կառավարութիւն, մի թագաւոր բացարձակ պաշտպանում է իւր երկրի և ժողովուրդի իրաւունքը հնացած կրօնական տիրապետութեան ձգտումների դէմ։

Հասկանալի է ուրեմն ինչու այսպիսի նամակ մեծ աղմուկ ձգեց բոլոր քաղաքակրթեալ երկիրներումը և որ կրօնական թերթերը, ուզենալով պապի վարմունքը պաշտպանել, պատճառ են բերում որ պապի ականջներին գուցէ անճիշտ տեղեկութիւններ են հասել։

Բայց մեր դարումը էլ չէ կարելի սուտ և հնարած միջոցներով ոչոքին զարմացնել կամ վախեցնել։

Ֆրիդրիխ Միւլլեր

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Courrier de Paris" լրագիրը հաղորդում է, որ Ժընէվ քաղաքի օգտին հերցոգ Կարլ Բրաունշվէյգից արած կտակի դէմ բողոքեց հանգուցեալի եղբայրը, որ հիմնվելով 1822 թւին երկու եղբայրների մէջ կապած պայմանագրի վերա, պահանջում է որ Ժընէվ քաղաքը վճարէ իրան 3 միլիոն ֆրանկ։

***

Ներկայ համարի առաջնորդող յօդվածը, Փարիզի և Լօնդօնի հեռագիրը՝ պարզելով մեր քաղաքային վարչութեան մէջ յարուցած Թիֆլիսի գազի լուսաւորութեան և ջրանցքի խնդիրը, ցոյց են տալիս որքան թերի էին այն պլանները որ մեր քաղաքային վարչութեան ընդհանուր ժողովի վէճերի ու վճիռների առարկայ էին....Դուրս է գալիս որ Փարիզի երևելի „Société Générale" ընկերութիւնը, (ինչպէս հաւատացնում էր մեր քաղաքային վարչութիւնը) չէ էլ վերցնում գազը ու ջուրը մեզանում, իսկ Լօնդօնում չը կայ էլ այդ տեսակ ընկերութիւն.... Այժմ Թիֆլիսի հասարակական կարծիքը իրաւունք ունի պահանջել որ քաղաքային վարչութեան մէջ հաւաքվի պատգամաւորների առանձնակարգ ընդհանուր ժողով։

***

Աւլէքսանդրապօլից հաղորդում են մեզ՝ Սահականուշեան ուսումնարանի հոգաբարձք յայտնում են իրանց խորին շնորհակալութիւնը տեղւոյս հայ թատրասիրաց խմբին, որ իւր ներկայացման արդիւնքից նուիրեց յիշեալ ուսումնարանին քսան րուբլ։ Այլ և Ախալցխայի Վարդան աղա Վարդանեանցին, որ այցելութիւն գալով ուսումնարանին, նուիրեց 20 րուբլ։

***

Մոսկվայից գրում են մեզ՝ մեր քաղաքի վերջին ժամանակի ազգային գիտնականաց մէջ առաջին տեղն ունի բռնած Մագիստրոս Մսեր վարժապետի մահն։ Նորա մահուամբ Լազարեան ճեմարանն զրկվեցաւ իւր գիտութեամբ և գրական վաստակներով յայտնի մի ուսուցչից։ Նորա համառօտ բայց գեղեցիկ կենսագրութիւնը երևեցաւ ռուս պարբերական թերթերի մէջ („Моск. Вѣд.," „Mosk. Deut. Zeit.," „Всемір. Иллюстр." Крестн. Календ. 1874), որոց մինը տպագրեց նաև նրա կենդանագիրը։ Մսեր մագիստրոսն, որքան յայտնի է մեզ, առաջինն է հայ հեղինակաց մէջէն, որ արժանանում է այսպիսի պատուի այլազգի հրատարակութեանց կողմից։

***

Մոսկվայից հաղորդում են մեզ և հետևեալը՝ ասում են թէ Մսեր մագիստրոսի տեղը, որպէս կրօնուսոյց վարժապետ Լազարեան ճեմարանում, ստացել են՝ տեղւոյս Տէր Յարութիւն աւագ քահանայ Կեօքչայեանցը և սարկաւագ Պօպօվը, իսկ հայկաբանութեան դասերը ստացել է պ. Ս. Շահազիզեանցը։ Ուրեմն մէկի տեղ երեք մարդ... Որպէս ձայն լսվում է թէ ցանկացել են տեսնել Մսերի տեղում կամ Գաբրիէլ եպիսկ. Այվազեանին, կամ Խորէն եպիսկ. Գալֆայեանին,— բայց Կեօքչայեանցն և Պօպօվը նախադասվել են։

Մենք ուղարկեցինք Լօնդօն հետևեալ հեռագիրը։

Պարոն Բրէնդօն, Սօլիսիտօր, Լօնդօն։

«Կայ արդեօք Լօնդօնում „Société Générale (Limited) ընկերութիւն, որ վերցնում է գազի և ջրանցքի գործը Թիֆլիսում, նշանակութիւն ունի նա արդեօք և ով է նրա ներկայացուցիչ այստեղ։

Այսօր, հոկտեմբերի 30-ին, մենք ստացանք հետևեալ պատասխանը։

«Կայ միայն մի ընկերութիւն կովկասին վերաբերեալ, երկաթի հանքերը բանագործելու նպատակով, և նա էլ երևում է առանց նշանակութեան։

ԲՐԷՆԴՕՆ

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ Գնում է ամեն օր՝ ճանապարհորդների գնացքը (մինչև փօթի) առաւօտ 8 ժամին 18 րօպէ։ Խառն գնացքը՝ (մինչև Սուրամ) երեկոյեան 8 ժամին, 17 րօպէ։ Գալիս է՝ ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին, 49 րօպէ, խառն գնացքը 3 ժամին 13 րօպէ կէս օրից յետոյ։

ՓՕՍՏԸ. Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր, բացի կիրակի օրից։ Երկուշաբթի. Քութաիս, Չէռնօմօրի վիճակ, Սուխում, Երևանի գաւառ։ Երեքշաբթի. Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (թեթև փօստը)։ Չորեքշաբթի Քութայիս և Ալէքսանդրապօլ։ Ուրբաթ Քութաիս, Երևան, Նուխի, Զաքաթալ, Ախալցխա։ Շաբաթ, Բագու Գանձակ (ծանր փօստը)։

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ երթևեկ հիւանդների համար գտնվում է Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եագօր Ղարաջևի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտեան 9 ժամից մինչև 1 ժամը։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Հոկտեմբերի 31-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ) . . .	6 ռ.	18	կ.	
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու, (հին				
„ սերմ)	4 „	20	„	
„ Ամերիկայի սերմից . .	6 „	—	—	
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	6 „	—	—	
„ Թարեքեամի , , ...	4 „	—	—	
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօցկու)	8 „	40	„	
„ „ միւս տեսակը . .	7 „	25	„	
„ զագրանիցու տրանցիդ.	5 „	60	„	
մաքուր վճարած	8 „	80	„	
ՇԱՔԱՐԱԽԱԶԸ Ռսի.	6 „	30	„	
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը.	15 „	50	„	
„ Մօկօ, շատ լաւը . . .	17 „	—	—	
„ Մարտինիկոի, ցածրը .	13 „	50	„	
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.	1 „	10	„	
„ „ երկրորդ տեսակը.	— —	90	„	
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ. .	1 „	—	—	
„ Շորագեալու.	1 „	10	—	
ԳԱՐԻՆ Երևանի.	— —	50	„	
ՊՂՊԵՂԸ	10 „	50	„	
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.	8 „	—	—	
ՄՈՄ	11 „	50	„	

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլս. . . վճա. . . 6—72

„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—90

ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. 346 ֆր.

ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը)

7 րուբլի 36 կոպէկը աժէ. . . . . 1 լիրա

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ (3 փութ 2 գրվ.) Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը

ծախվում է . . . . . . 72 ֆր.

„ առաջին տեսակ (հին սերմ) . . . . 57 ֆր.

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը

ծախվում է . . . . . 90 ֆր.

„ սեւ և մոխրագոյնը . . 70 ֆր.

„ գառան բուրդը աժէ . . 100 ֆր.

„ Թարաք. բուրդը աժէ . . 70 ֆր.

„ Ղարաբ. բուրդը աժէ . . 60 ֆր.

ԿՕՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ խաղչ Նուխվայ Թելն (մետաքսը) շատ ընտիրը 150—160 րուբլի։ Թուղ.

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Հոկտեմբերի 19-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ $32\frac{1}{2}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ $343\frac{1}{4}$ սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ			—
երկրորդ			—
5% Բանկի տոմսակ	„	1 շրջանի	97
„ „	„	2 շրջանի	97
„ „	„	3 շրջանի	97

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԻԶՄԱՅԻԼՕՎԵԱՆ ՌՈՒՍ ԲԱՂԱՆԻՔՆԵՐԸ

Տրվում են կապալով։ Պայմանների մասին տեղեկանալ Թիֆլիսում, Սերգիեվսկի փողոցում, պ. Աքիմեանցի տանը, տանտիրոջից։

Մի քանի ընթերցասէր Հայ-երիտասարդներ, ունենալով պատրաստի „Պօլիս և Բիւլ-բուլ—օրսօրդ" անունով թարգմանութիւնը, մեծապէս խնդրում են Հայ-պարոններից օգնելու նիւթականապէս այս գրքոյկի տպագրութեանը։

Բաժանորդագրութիւն ցանկացողները կարող են գիմել կամ „Մշակ" և „Մեղու" լրագրների խմբագրատունը կամ պ. Ա. Էնֆիաճեանցի գրատպարանը։

Այս օրեր լոյս տեսաւ Թիֆլիսում Հ. Էնֆիաճեանի և ընկ. տպարանում Շիլլէրի „Վիլհէլմ Տէլլը" հայերէն լեզվով, թարգմանութիւն պ. Բարխուդարեանցի։ Գինը 1 րուբլ 20 կ. ընտիր թղթի վրա և 1 րուբլ հասարակ թղթի վրա։ Ծախվում է „Մշակ" և „Մեղու Հայաստանի" լրագրերի խմբագրատներում և գրավաճառների մօտ։

„Համառօտութիւն Հայոց ազգի պատմութեան" երկասիրութիւն Գ. Երզնկեանց, վաճառվում է Միխայէլովսկի կամրջի վերայ եղբ. Աբովեանց խանութում 75 կոպ. ճանապարհի ծախսով։ Դրսի քաղաքներից կամեցողները կարող են գիմել այս հասցէով — На Михайловскомъ мосту, Бр. Абовьянцъ, въ Тифлисъ.

Լաւ Կուչինբախի պանիր և շատ լաւ մաշինով մաքրած սարի մեղր, կարելի է միշտ գտանել Շվէյցարիական մագազինում։— Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վերայ Օրբէլեանի տանը։ 2 (10)

Վ. Շահվերդեանի «ՆԿԱՏՕՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ» անունով սկզբնական գործնական ձեռնարկը տարրական ուսումնարանների համար ծախվում է Թիֆլիսում պ. Վարդանեանի և ընկ. գրավաճառանոցում, ու պ. Բ. Աբովեանցի խանութում, Կուկիայի կամուրջի վրայ։ ԳԻՆՆ է 50 կ.

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 31 Октября 1873 г. Մէլիքովի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի